

14. Перехрест І. В. Медико-санітарні наслідки Великої Вітчизняної війни для населення України та їх ліквідація у період відбудови (1943–1950 рр.): дис. ... канд. іст. наук / Перехрест Ірина В'ячеславівна. — Черкаси, 2007. — 291 арк.

15. Рекотов П. В. Німецько-фашистський окупаційний режим в Україні 1941–1944 рр. (Історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук / Рекотов Петро Валентинович — К., 1997. — 222 арк.

16. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України), ф. 2077, оп. 1, спр. 10, арк. 57–58.

17. ЦДАВО України, ф. 2077, оп. 1, спр. 12.

18. ЦДАВО України, ф. 2077, оп. 1, спр. 13.

19. ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 1, спр. 2, арк. 13.

20. ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 1, спр. 46, арк. 84.

21. ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 2, спр. 131, арк. 71.

22. ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 6, спр. 1.

23. ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 6, спр. 2.

24. ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 6, спр. 3.

Ю. І. Левченко

УДК 930:94+341.324(477)«1941/1944»

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЯХ УКРАЇНИ 1941–1944 рр.: ІСТОРІОГРАФІЯ

У статті проаналізовано наукові дослідження з проблеми окупаційного режиму в Україні 1941–1944 рр., що вийшли у світ за роки незалежності. Вперше зроблена спроба виокремити наукові праці, в яких простежуються особливості здійснення окупаційної політики в окремих окупаційних адміністративно-територіальних одиницях.

Ключові слова: Україна; окупація; адміністративно-територіальні одиниці; специфіка; історіографія; вивчення проблеми; концепція; періодизація.

В статье проанализированы научные исследования по проблемам оккупации в Украине 1941–1944 гг., вышедших в свет за годы независимости. Впервые сделана попытка выделить ряд научных работ, в которых прослеживаются особенности осуществления оккупационной политики в отдельных оккупационных административно-территориальных единицах.

Ключевые слова: Украина; оккупация; административно-территориальные единицы; специфика; историография; изучение проблемы; концепция; периодизация.

In the article scientific researches are analysed on the problems of occupation in Ukraine of 1941–1944 going out in light for years of independence. First given it a shoot to distinguish the row of the advanced studies in that the features of realization of occupation politics are traced in separate of occupation administrative-territorial units.

Keywords: Ukraine; occupation; administrative-territorial units; specific; historiography; study of problem; conception; division into periods.

Протягом 1941–1944 рр. Україну було поділено на шість окремих адміністративно-територіальних утворень: дистрикт «Галичина», Рейхскомісаріат «Україна», «зона військової адміністрації» — під владою Німеччини та губернаторства «Бессарабія», «Буковина» і «Трансністрія» — під владою Румунії. В кожному з цих утворень окупаційна політика мала свої особливості. Вивченню окупації України присвячено велику кількість статей, монографій та інших наукових досліджень, однак специфіку окупаційної політики в окремих адміністративно-територіальних утвореннях вивчено недостатньо. Бракує також історіографічних праць із цієї проблеми. Пояснюється це тим, що в радянський час панував такий підхід до дослідження та розкриття режиму окупації, відповідно до якого цей останній був однаковим на всіх захоплених територіях Радянського Союзу.

Україноцентрична концепція вивчення окупаційного режиму почала формуватися після здобуття незалежності, в 90-ті рр. ХХ ст. За останні двадцять років українські науковці створили величезний комплекс історичних праць, присвячених різним аспектам окупаційного режиму, в яких можемо простежити особливості політики німецьких і румунських загарбників на теренах окремих адміністративно-територіальних одиниць.

Автор поставив завдання: здійснити історіографічний аналіз праць періоду незалежності, що розкривають особливості реалізації окупаційної політики в окремих адміністративно-територіальних утвореннях.

Розглядаючи дослідження, присвячені окупаційному режимові, автор виділяє два основні періоди вивчення теми.

І період історіографії проблеми — 90-ті рр. ХХ ст. — час формування україноцентричної концепції окупаційного режиму і появи перших праць, у яких поперехово розглядаються особливості політики в адміністративно-територіальних одиницях України.

ІІ період охоплює кінець 90-х рр. ХХ ст. і триває до сьогодні. Це період становлення україноцентричної концепції, глибокого та об'єктивного вивчення різних аспектів окупаційного режиму та розкриття особливостей реалізації політики в окупаційних утвореннях протягом 1941–1944 рр.

У політичному вимірі перший період — це час розпаду Радянського Союзу, здобуття та утвердження незалежності України. В ідеологічному — крах панування радянської ідеології та формування української національної ідеї, єднання українського суспільства. Для науковців це — час відкриття раніше засекречених архівних фондів, перш за все, трофейних документів німецьких і румунських окупантів, «суперечливих матеріалів» війни, що не відповідали попереднім офіційним ідеологічним оцінкам. Для історичної науки це — особливий період відходу від радянських концепцій трактування подій історії, їх переосмислення, утвердження в історичній науці об'єктивізму й історизму. Це період «спроб і помилок» щодо переоцінки режиму окупації та створення нового, незаідеологізованого, україноцентричного підходу до історичного розвитку, зокрема й періоду окупації.

Важливу роль у формуванні україноцентричної концепції окупаційного режиму відіграли праці українських істориків діаспори: О. Субтельного, А. Жуковського та В. Косика [36; 42; 87], що побачили світ у перші роки незалежності України. Їх поява в час, коли ще не було об'єктивних історичних праць з історії української держави, сприяла формуванню україноцентричних уявлень про режим окупації 1941–1944 рр. У дослідженнях цих авторів окупаційний режим вивчався по-новому — без радянських догм та перекручень, а основна увага дослідників концентрувалась на вивченні умов життя українського народу під владою німецьких і румунських загарбників, на патріотичній діяльності представників українського національно-визвольного руху, персоналій тощо. Особливістю цих праць стало визнання румунів як рівноправних окупантів південно-західної території України, розкриття адміністративно-територіального поділу України з поверховими відмінностями регіонів. Окрім цього, саме тут порушувались актуальні питання: організація управлінського апарату в адміністративно-територіальних одиницях України, знищення євреїв і військовополонених, експлуатація сільського господарства та економіки, «остарбайтерство», культурне життя, колаборація тощо.

Незаперечний вплив на утвердження нової концепції війни та окупаційного режиму відіграли праці М. В. Ковалю [40; 41]. Дотримуючись позиції створення української національної історії не як частини радянської держави, а як незалежної держави, він один із перших виступив за об'єктивне висвітлення подій війни без заідеологізованості та політизованості. Головним елементом його концепції було переведення в центр наукового пошуку проблем «українського питання» в усіх вимірах та подіях Другої світової війни. Щодо окупаційного режиму, то М. В. Коваль зосередив особливу увагу на ключових питаннях цієї наукової проблеми, а саме: колоніальному сприйнятті України та українців з боку гітлерівців; запроваджен-

ні рабсько-кріпосницького режиму; тотальному знищенні єврейського населення та військовополонених; економічному грабунку природних багатств, економіки та особистої власності українців; вивезенні та знищенні культурних надбань українського народу; добродійності українців та їхньому порятунку «приречених» на голодну смерть і фізичне знищення; проблемі колаборації. Це справді сміливий крок у вивченні режиму окупації на теренах України.

Слід зазначити, що в першій половині 90-х рр. ХХ ст. значного наукового резонансу набула тема Голокосту українського єврейства в період нацистської окупації. Побачили світ перші регіональні дослідження з цієї теми: С. Я. Елисаветського, Ю. М. Ляховицького, Д. З. Стародинського, В. Ю. Короля, В. І. Кучера, Г. П. Магірина, Я. А. Хонігсмана, Ф. Я. Горовського [6; 33; 34; 85; 101]. На їх основі створюються наукові дослідження, в яких розкривається нацистська політика Голокосту в масштабах усієї України: А. Ю. Подольського «Нацистський геноцид щодо євреїв України (1941–1944)» (1996 р.) та Ф. Л. Левітаса «Євреї України в роки Другої світової війни» (1997 р.) [49; 70]. У цих працях вперше показуються відмінності Голокосту на територіях окремих адміністративно-територіальних одиниць, простежується відмінність між німецькою і румунською зонами окупації України: якщо в першій проводилось планомірне та систематичне знищення єврейського населення, то в другій домінувало його «повільне знищення» голодом.

З'являються праці, що розкривають окремі сегменти німецької окупаційної політики. Наприклад, темам адміністративно-територіального поділу та функціонування окупаційних органів присвячено статті В. П. Рекотова, в яких поверхово розкриваються відмінності управлінського апарату окупаційних утворень [77; 78]. Релігійному становищу окупованої України присвячено монографію Ю. Волошина, що розкриває відмінності релігійної політики в німецькій та румунській зонах окупації України [17]. Дослідниця Н. В. Антонюк присвятила працю «Українське життя в Генеральній Губернії» культурному розвитку українського населення в складі Генерал-губернаторства, де розкрила питання освіти, релігії, театру та преси [4].

Вивчення наукової проблеми тривало на основі україноцентричного принципу й сприяло розвитку історичної науки. В монографії Я. Й. Грицака «Нарис історії України: Формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст.» (1996 р.) побіжно розглядається специфіка окупаційного режиму. Порівнюючи його регіональні відмінності, автор зробив висновок, що «найжорстокішим він був у Рейхскомісаріаті «Україна»; трохи краще українцям було в дистрикті «Галичина»; м'якшим від німецького був ру-

мунський режим у Північній Буковині, Бессарабії й Трансністрії» [25, с. 230–231]. Авторський колектив «Історії України» (1998 р.), беручи за основний критерій виявлення особливостей окупаційного режиму, вивчав політичне становище українців у окупаційний період. Згідно з цим, з усіх «окремих одиниць» найкраще було в дистрикті «Галичина» [39, с. 303–304]. Історики — дослідники війни І. І. Дробот, В. І. Кучер, П. М. Чернега в праці «Україна в Другій світовій війні» (1998 р.) ґрунтовно розкрили стан сільського господарства та промисловості під владою загарбників. Також вони ввели до наукового обігу великий фактаж з окремих проблем окупаційного режиму [31, с. 69–73].

Основне завдання, що постало перед українськими істориками в другий період історіографії проблеми — це подолання стереотипів, штампів і нашарувань радянського періоду, відмова від застарілих підходів та оцінок подій окупації та війни в цілому.

В цей час вийшли ґрунтовні праці сучасних істориків — дослідників Другої світової війни, присвячені окупаційному режимові в Україні. Так, у колективній праці за редакцією І. О. Герасимова робиться огляд управлінського апарату адміністративно-територіальних одиниць, розкриваються питання терору, долі військовополонених і «остарбайтерів» та економічного грабунку. Важливо, що окремо розглядається політика сателітів Німеччини на території України. Зокрема, щодо діяльності румунської окупаційної влади вказується, що головними її ознаками були масові пограбування, заборона українських шкіл і румунізація [5, с. 194].

Працю І. К. Патриляка й М. А. Боровика «Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду» (2010 р.) присвячено розкриттю суперечливих сторінок історії цього періоду. Особливості адміністративно-територіальної політики окупантів, на їхню думку, були викликані тим, що «в Рейхскомісаріаті “Україна” існувало тривладдя — Розенберг відповідав за адміністративну вертикаль, Герінг — за економічну експлуатацію, а Гімmlер — за питання безпеки та знищення “небажаних елементів”; у “військовій зоні” “вищим територіальним органом влади” був вермахт; територія української Галичини передавалась до складу Генерального Губернаторства; частина українських земель була передана Румунії на постійне (Північна Буковина, Південна Бессарабія) або тимчасове управління (“Трансністрія”）」 [67, с. 174–177].

Історики В. І. Кучер та О. В. Потильчак у праці «Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом Священної війни» (2011 р.) розкривають особливості того, як нацисти використовували трудовий та економічний потенціал українського населення в Рейхскомісаріаті «Україна» та «зоні військової адміністрації» [47].

В колективній монографії за редакцією О. Є Лисенка «Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст.» у розкритті особливостей окупаційної політики в окремих адміністративно-територіальних одиницях акцент робиться на політико-управлінському становищі цих утворень. На цій основі її автори показують суттєві відмінності між політикою окупантів щодо сільського господарства, промисловості, примусової праці, культури та освіти в окремих адміністративно-територіальних одиницях [96, с. 321–732].

Відзначимо, що протягом останніх років, окремі теми вивчення окупаційного режиму перетворились на самостійні напрями дослідження, що дає змогу виокремити специфіку політики окремих адміністративно-територіальних одиниць.

Поділу України та аналізу структури органів управління в них присвячено наукові статті О. Є Лисенка, В. А. Нестеренка, О. М. Гончаренка, Т. С. Першиної, що містять значний фактаж про утворення та особливості функціонування управлінського апарату. Дослідниця Т. Себта присвятила працю адміністративно-управлінському апарату Рейхскомісаріату «Україна», яка розкриває та аналізує функції його керівних органів [22; 50; 82]. Монографія Я. В. Верменич «Адміністративно-територіальний устрій України: еволюція, сучасний стан, проблеми реформування» (2009 р.) аналізує становище українських адміністративно-територіальних одиниць у системі підконтрольних утворень Німеччини та Румунії. Так, дистрикт «Галичина» і Рейхскомісаріат «Україна» — території, що в майбутньому мали стати складовою Третього рейху; «військова зона» — особлива територія з рухомими кордонами під управлінням військових; губернаторства «Бессарабія» та «Буковина» — складові румунської держави, а губернаторство «Трансністрія» — її підмандатна територія [13, с. 93–96].

Економічному становищу окупованої української території присвячено монографію І. Г. Ветрова «Економічна експансія Третього рейху в Україні 1941–1944» (2000 р.), в якій на широкому колі джерел розкрито економічні складові німецької окупаційної політики а саме: реалізацію планів з використання української індустрії та сировинної бази; структуру й функціонування економічних «органів»; заходи відновлення економічного життя мешканців України; експлуатацію населення на примусових роботах на територіях Рейхскомісаріату «Україна» та «зони військової адміністрації». Промисловості Донбасу присвячено наукові статті І. С. Тарнавського та монографію П. В. Дробова й Л. І. Суюсанова «Шахтарі України в роки Другої світової війни» (2009 р.), у яких проаналізовано політику німецьких окупантів з відновлення видобутку вугілля. Дослідниця Н. М. Науменко в праці «Політика Економічного Штабу Ост у сфері промисловості в окупованій Україні (1941–1944 рр.)» (2009 р.) розкрила діяльність Еко-

номічного штабу «Ост» на територіях України, що підпорядковувалися військовій адміністрації впродовж усього періоду окупації. Розглянувши політику штабу «Ост», її автор зробив висновок, що за досить короткий період в умовах військових дій та майже повністю зруйнованої економіки було відновлено функціонування всіх цих галузей промисловості. Це було досягнуто завдяки інвестиціям із Німеччини та використанню примусової праці населення [14; 60; 90–92].

Стану сільського господарства під владою німецьких окупантів присвячено наукові статті М. Слободянюка, М. Романюк та О. Боряка, що розкривали заходи нацистів: аграрні перетворення на основі «земельних законів», податкову систему, основні засоби вилучення сільськогосподарських продуктів та руйнування сільського господарства під час німецького відступу [11; 79; 83].

В цей час досліджуються особливості аграрної політики окупаційної влади в окремих адміністративно-територіальних одиницях. Так, дисертацію Н. М. Глушенюк «Аграрна політика Німеччини в Рейхскомісаріаті “Україна” 1941–1944 рр.» (2005 р.) присвячено розкриттю заходів міністерства окупованих східних територій з реформування аграрного сектору РКУ на різних етапах окупації, а саме під час тимчасового збереження колгоспно-радгоспного ладу, терміну дії «Закону про новий земельний лад» та «Декларації про власність». Кандидатську дисертацію С. І. Власенко «Аграрна політика німецьких окупаційних властей на території військової зони України» (2007 р.) присвячено особливостям аграрної політики нацистів та їхнім спробам реформувати сільське господарство в «зоні військової адміністрації» впродовж 1941–1943 рр. Основна відмінність цієї політики полягала в тому, що її впроваджували органи військового управління, які більш ліберально ставились до експлуатації сільського господарства, ніж представники цивільної адміністрації рейхскомісаріату. Т. Ю. Нагайко в дисертації «Повсякденне життя сільського населення у 1941–1945 рр.» (2009 р.) дослідив соціально-правове становище селян центральної України за нового порядку та охарактеризував соціально-економічні реалії життя сільських мешканців в умовах німецької окупації [15; 20; 59].

Функціонування українського сільського господарства під владою німецько-румунських загарбників розкривається в загальних працях О. Г. Перхреста [68; 69]. В першій поверхово простежуються особливості сільськогосподарської політики окупаційних одиниць під владою Німеччини, а в другій, аналізуючи економічно-соціальне становище сільського господарства всіх адміністративно-територіальних одиниць, автор робить висновок, що вони були зумовлені «суспільними та економічними відносинами, притаманними їхнім територіям у міжвоєнний період».

Проблему депортації цивільного українського населення на роботу до Третього рейху найбільш ґрунтовно вдалося розкрити в дослідженні Т. Д. Лапан «Вербування і депортація населення України до Німеччини та умови його праці і побуту у неволі» (2005 р.) [48]. Автор вперше виділяє й комплексно аналізує політику вербування та депортації українського населення, а також досліджує різні методи та форми мобілізації, вербування й вивезення «робочої сили» з дистрикту «Галичина», Рейхскомісаріату «Україна» та «зони військової адміністрації».

Регіональна специфіка в працях українських істориків набула великого значення. Так, С. Д. Гальчак на прикладі Поділля розкрив її особливості на території Генерального округу «Волинь-Поділля» і Північної «Трансністрії». За висновками автора, румунський режим відрізнявся деякою ліберальністю і не потребував присутності остарбайтерів у румунській економіці, водночас румунська влада не дозволяла німцям депортувати місцеве населення з «Трансністрії» [18]. Дослідження А. В. Мелясова базуються на джерелах історії депортації населення з Харківщини й доводить, що цей процес у «зоні військової адміністрації» мав свої характерні риси. Найяскравішою особливістю цієї політики є суцільна депортація мешканців з території прифронтової зони, її проводили військові [54]. Т. В. Пастушенко на прикладі Київщини розкриває особливості депортації через передумови, організаційні заходи та основні етапи вивезення людей до Третього рейху [66]. Здійсненню цієї політики в дистрикті «Галичина» присвятила дослідження Е. П. Андріїв, вона розкрила особливості вербування, набору та вивезення працездатного населення [2]. Переконливими є висновки дослідження В. В. Чернявського, який виявив регіональну специфіку українських територій, що входили до румунських губернаторств «Бессарабія» і «Трансністрія». Зокрема, він доводить, що в цих адміністративно-територіальних одиницях остарбайтерів майже не було, оскільки румунська влада прагнула експлуатувати місцеве населення виключно на своїх територіях [102].

Тема Голокосту перетворилась на самостійний науковий напрям. На загальноукраїнському рівні цій проблемі присвячено праці А. І. Круглова «Енциклопедія Голокосту» (2000 р.) та «Хроніка Голокосту в Україні» (2004 р.). В новітній період з'явилися дослідження, присвячені його регіональним особливостям. Це праці О. М. Гончаренка, що розкривають сторінки Голокосту на Київщині, О. А. Суровцева — на Північній Буковині й Хотинщині, М. М. Шитюка, Н. В. Сугацької — на Півдні України, О. Трепачової — на Дніпропетровщині [21; 44; 45; 89; 94; 105]. Кожна з них дає змогу скласти уявлення про особливості Голокосту щодо окремих адміністративно-територіальних одиниць. Так, праці О. М. Гончаренка та О. Трепачової

чової присвячено територіям Рейхскомісаріату «Україна», а дослідження М. М. Шитюка, Н. В. Сугацької та О. А. Суровцева випиують особливості його здійснення в румунській зоні окупації України — губернаторствах «Буковина», «Бессарабія» і «Трансністрія».

В новітніх дослідженнях освітньої політики німецьких та румунських окупантів на загарбаних територіях переважає регіональна проблематика. Так, Г. Ф. Стефанюк комплексно вивчила шкільництво в Західній Україні, тобто в дистрикті «Галичина» й Генеральній області «Волинь-Поділля» Рейхскомісаріату «Україна» [86]. Дослідниця М. О. Бистра розкрила регіональні особливості освітньої політики німецьких загарбників на Донбасі, тобто в «зоні військової адміністрації» [8]. В роботі В. В. Гінди вивчено специфіку освітньої політики німецьких окупантів у Рейхскомісаріаті «Україна» на прикладі Генеральної області «Житомир» [19]. Дослідниця Н. В. Шевченко характеризує стан закладів освіти різних рівнів і наукових установ, території губернаторства «Трансністрія» та Генеральних округів «Миколаїв» і «Таврія» [104].

Політиці окупаційної адміністрації у сфері примусового використання місцевих трудових ресурсів для потреб економіки Третього рейху присвятив дисертацію О. В. Потильчак «Експлуатація трудових ресурсів України Гітлерівською Німеччиною у роки окупації» (1999 р.), в якій розглянув використання трудових ресурсів України у військово-економічних інтересах Німеччини через систему примусової праці, загальну трудову повинність, а також експлуатацію військовополонених та оstarбайтерів. Використанню трудових ресурсів у важкій промисловості України під час німецької окупації присвятила дослідження М. К. Лобода, розглядаючи залучення робочої сили на виробництва Рейхскомісаріату «Україна» та «зони військової адміністрації» [52; 73].

Церковно-релігійному життю в адміністративно-територіальних одиницях та відносинам окупаційної влади з православними конфесіями присвячено праці В. В. Гордієнка, О. С. Лисенка та І. М. Грідіної, які розкривають стан української Православної церкви на територіях Рейхскомісаріату «Україна» і «зони військової адміністрації». Наукові дослідження О. І. Сумрач та І. І. Поїдзник присвячено діяльності Греко-католицької церкви на території дистрикту «Галичина». Праця одеського дослідника М. І. Михайлуци розкриває діяльність Румунської Православної церкви на території губернаторств «Бессарабія» і «Трансністрія», створених з південних регіонів України [24; 26; 51; 56; 71; 88].

Новим напрямом є аналіз періодичних видань, які виходили в окремих адміністративно-територіальних одиницях. Найкраще це питання розкрито в праці І. Б. Чернякова «Окупаційна і легальна преса в Україні

1941–1944 рр.» (2005 р.), в якій досліджено функціонування окупаційної преси у «зоні військової адміністрації», Рейхскомісаріаті «Україна» та дистрикті «Галичина» [103]. Регіональній специфіці проблеми присвячено дослідження Д. М. Титаренка, який вивчив обставини виникнення та умови існування періодичних видань «зони військової адміністрації». Дослідження В. М. Яременко аналізує особливості виникнення та функціонування періодичних видань Рейхскомісаріату «Україна». В праці К. М. Курилишина висвітлюється україномовна легальна періодика всіх адміністративно-територіальних одиниць окупованої України. Автор розглядає структуру, зміст, функціональну специфіку та проблемно-тематичні аспекти часописів, розкриває типологію видань за змістовим наповненням [46; 93].

Тему німецької інформаційної політики на окупованій території України вивчає О. О. Салага, яка проаналізувала методи, засоби та механізми формування інформаційного простору та їх вплив на свідомість і морально-психологічний стан населення Рейхскомісаріату «Україна» та «зони військової адміністрації» [81].

Важливі відмінності в утворенні українських збройних формувань під контролем німецької влади. Так, працю А. В. Боляновського присвячено українським національним військовим підрозділам, частинам та з'єднанням, що діяли на території дистрикту «Галичина». Монографія І. І. Дерейка розкриває діяльність українських військових формувань у збройних силах Німеччини на теренах Рейхскомісаріату «Україна» [10; 29].

Соціальному становищу населення в окремих адміністративно-територіальних одиницях під німецькою окупацією присвячено численні кандидатські дисертації. А. В. Фоміна розглядає стан соціальної сфери Східної України та вплив на неї нацистської окупації протягом 1941–1943 рр. Автор приходить до висновку, що часткове відновлення соціальної сфери не забезпечувало навіть задоволення мінімальних потреб. В свою чергу, І. М. Спудка зазначає неоднозначність процесів у соціокультурній сфері Рейхскомісаріату «Україна», через те що інструкції та розпорядження окупаційної влади щодо неї виконувалися частково і були декларативними [84; 97].

Протягом 2000–2013 рр. з'являються локально-регіональні дослідження про окупаційний режим в окремих адміністративно-територіальних одиницях України. Становищу областей під час Другої світової війни, що входили до складу Рейхскомісаріату «Україна» присвятили праці: О. М. Гаркуша — Миколаївщині, М. Кучерепа — Волині, А. Б. Войтенко, О. М. Іващенко, О. С. Кузьмін — Житомирщині, В. В. Даценко — Кіровоградщині, В. Я. Ревегук — Полтавщині, Ю. В. Олійник, В. В. Галатир — Хмельниччині, С. А. Ситий — Рівненщині [16; 27; 35; 43; 55; 76; 84; 100]. В цих дослідженнях окупаційному режимові присвячено окремі розділи, де висвітлюються

специфічні особливості Рейхскомісаріату «Україна». В кожному з них на регіональному рівні розкриваються притаманні цій адміністративно-територіальній одиниці особливості окупаційної політики: адміністративний устрій, поділ та функції управлінських органів РКУ; терор органів окупаційної адміністрації; встановлення «нового порядку»; підневільна праця на основі загальної трудової повинності; закриття всіх навчальних закладів окрім початкових шкіл; відродження української Православної церкви та її діяльність; реформування сільського господарства на основі закону про новий земельний лад; масові розстріли єврейського та українського населення; примусова депортація на роботу до рейху тощо.

Дисертації Ю. В. Олійника та В. М. Удовика присвячено німецькому режиму на території Генеральних округів «Волинь-Поділля» та «Київ» [64; 95]. Ґрунтовно дослідив цю адміністративно-територіальну одиницю О. М. Гончаренко в праці «Функціонування окупаційної адміністрації Рейхскомісаріату “Україна”: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944)» (2011 р.), в якій досліджено організаційну структуру німецьких органів цивільної адміністрації РКУ, проаналізовано нормативно-правову базу, на основі якої велося управління окупованими територіями, розкрито статус місцевого населення в адміністративному, кримінальному, сімейному, цивільному та соціальному законодавстві [23].

Становище західноукраїнських областей, у яких під час окупації було створено дистрикт «Галичина», розкрили І. О. Андрухів, П. Є. Кам'янський, М. Кругляк на Івано-Франківщині; Ф. І. Полянський, І. М. Дуда — на Тернопільщині; Я. Д. Ісаєвич — на Львівщині [3; 32; 38; 72; 74]. Кожна з цих праць стосується основних складових політики німецької цивільної адміністрації в дистрикті «Галичина»: утворення дистрикту, розкриття його адміністративного поділу та устрою; діяльності Українського Центрального Комітету; створення українських військових формувань; ліквідації соціалістичної системи і відновлення приватної власності; реформування сільського господарства та промисловості відповідно до стандартів Генерал-губернаторства; знищення єврейського населення в гетто й «таборах смерті»; переслідування представників українського національно-визвольного руху; примусового виїзду працездатного населення на роботу до рейху; благодійницької діяльності Греко-католицької церкви; обмеженого функціонування освітньо-навчальних закладів і т. п.

В новітній період з'явилися дослідження, присвячені німецькому режимові в дистрикті «Галичина». Серед робіт, де вивчається проблема, слід відзначити праці А. В. Боляновського «Німецька окупаційна політика в Галичині у контексті гітлерівського “нового порядку” в Європі у 1941–1944 роках» (1999 р.) та В. Офіцинського «Дистрикт “Галичина” (1941–1944): іс-

торико-політичний нарис» (2001 р.) [9; 65]. Автори цих праць дослідили особливості німецької окупаційної політики в Галичині 1941–1944 рр., розкривши національний та економічні аспекти цієї політики як засіб перетворення краю на складову німецького життєвого простору.

Дослідження А. М. Михненко, В. С. Курило, В. І. Абакумова, Л. А. Треляк, Б. К. Руднева присвячено східним областям «зони військової адміністрації» [1; 30; 37; 57; 80]. Німецький військовий режим у цьому регіоні розкривається через призму підпільно-партизанського руху. Однак, незважаючи на це, найбільш характерними темами для цього регіону є встановлення військової адміністрації; розкриття функцій комендатур; українське населення на службі німецьких загарбників; звірства військово-каральних органів — Гестапо, СС, СД, айнзацгруп тощо; грабунок селян через державні поставки, податки, «земельні закони»; обмежене функціонування навчально-просвітницьких закладів; захоплення промислових підприємств німецькими монополіями та часткове їх відновлення, зокрема й видобуток вугілля на Донбасі; політика «спаленої землі» та масові руйнування під час відступу вермахту.

В. А. Нестеренко присвятив цій окупаційній одиниці дисертацію «Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941–1943 рр.» (2005 р.) [61]. В ній проаналізовано формування органів окупаційної адміністрації та їх структуру, розкрито основні заходи військової адміністрації з відбудови українських підприємств та реформування сільськогосподарських відносин, доведено, що військова влада приділяла значну увагу відродженню культурного життя у «військовій зоні».

Протягом 2000–2013 рр. вивчалися проблеми окупації та її специфіка на українських південно-західних територіях, що перебували під владою Румунії. Свідченням цьому є кандидатські дослідження Н. В. Дейнеки [28] та О. В. Новосьолова [63], в яких окупаційний режим у губернаторствах «Буковина», «Бессарабія», «Трансністрія» розглядається в окремих розділах. Автори характеризують політику румунського режиму на південно-західних територіях України та її особливості, показують відновлення румунської влади в Південній Бессарабії та Північній Буковині у червні — липні 1941 р., а також специфіку анексії «Трансністрії». В цих роботах виписано військово-політичні, економічні та культурні заходи румунських окупантів у вказаних регіонах.

Становищу українських земель у складі губернаторств «Буковина» і «Бессарабія» присвячено розділи досліджень І. П. Фостія, М. В. Ботушанського, Б. А. Районова, В. П. Хаджирадевої [12; 75; 98; 99], які розкривають раніше замовчувані питання окупаційного періоду в Північній Буковині та Південній Бессарабії. Тут висвітлено створення губернаторств; розкриття

адміністративно-територіального поділу та функцій органів управління; знищення представників радянської влади; ліквідацію колгоспно-радгоспної системи та повернення приватної власності на землю; націоналізацію промисловості через «фонди румунізації»; депортацію євреїв у «Трансністрію»; робітничі загони «дамтешників» — румунський аналог «остарбайтерів»; активну румунізацію українського життя в культурній, освітній, релігійній та національній сферах.

Окупаційний режим та його специфіку в губернаторстві «Трансністрія» досліджують сучасні українські історики В. П. Щетников, І. М. Михайлуца, І. І. Ніточко, О. Я. Шнабель-Тихомирова, Т. М. Романенко-Завтур [56; 62; 106; 107], що на регіональному рівні розкривають особливості румунської окупаційної політики в регіоні, а саме: встановлення румунсько-німецького панування, де за цивільну владу відповідали румуни, а за військову — німці; створення губернаторства; функції органів управління; знищення єврейського населення в спеціальних колоніях-гетто; реформування сільського господарства за німецьким зразком; націоналізацію промисловості через «фонди румунізації»; діяльність «трофейних комісій» як засіб грабунку «Трансністрії»; румунізацію українського національного життя з обмеженими поступками в освіті та культурі; румунізацію релігійного життя через діяльність «православної місії» Румунської Православної церкви в Трансністрії тощо.

В зарубіжній історіографії це питання розкривається в працях, присвячених окремим адміністративно-територіальним одиницям. Ґрунтовне дослідження життя українського народу в Рейхскомісаріаті «Україна» здійснив К. Беркгоф, що простежив відносини між окупаційною владою й місцевим населенням, розкрив діяльність цивільної адміністрації в репресивній, економічній, соціальній та культурних сферах [7].

Участі вермахту в реалізації окупаційної політики Третього рейху на окупованій території Радянського Союзу присвячено працю німецького історика Н. Мюллера, в якій значне місце посідає характеристика органів управління вермахту та окупаційної політики в різних сферах. Сучасні німецькі дослідники М. Ольденбург та К. Арнольд розкрили особливості політики вермахту в зоні військової адміністрації на території України [58; 108; 114].

Загальне становище Галичини в складі Генерал-губернаторства характеризується в дослідженнях польського дослідника Р. Тожецького. Більш ґрунтовно розглядають окремі аспекти окупаційної політики, зокрема, Г. Грицюк — функціонування преси, М. Сич — кооперативний рух, Д. Поль — Голокост тощо [110; 112; 116–118].

Румунські, німецькі й англійські історики: Ф. Добрінеску, А. Морару, Ф. Ротару, Е. Фейкль, А. Далін — присвятили окремі дослідження губер-

наторствам «Бессарабія» і «Трансністрія» [109; 111; 113; 115; 119].

Отже, історіографія проблеми особливостей окупаційної політики в окремих адміністративно-територіальних одиницях окупованої України в 1941–1944 рр. поділяється на два основні періоди. Перший охоплює 90-ті рр. ХХ ст. — час формування україноцентричної концепції, де особливості розкривалися поверхово. У другий період — кінець 90-х рр. ХХ ст. — до сьогодні — утверджується україноцентрична концепція дослідження, друкуються об'єктивні праці з проблем окупації, в яких простежуються особливості реалізації політики німецьких та румунських загарбників в економіці, сільському господарстві, «остарбайтництво», експлуатація «трудо-вих ресурсів», Голокост, освіта, преса, релігія, соціальне становище тощо. Важливим здобутком стали праці, присвячені окупаційному режиму як в окремих регіонах України, так і в адміністративно-територіальних утвореннях, що існували протягом 1941–1944 рр.

1. Абакумова В. І. Окупаційний режим та антифашистський рух опору на Луганщині (1941–1943 рр.). автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Абакумова В. І. — Луганськ, 2004. — 20 с.

2. Андріїв Е. П. Мобілізація трудового населення Галичини нацистською Німеччиною (1941–1944 рр.). автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Андріїв Е. П. — Львів, 2010. — 20 с.

3. Андрухів І. О. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці 30-х — 50-х роках ХХ ст. Історико-політологічний аналіз / І. О. Андрухів, П. Є. Кам'янський. — Івано-Франківськ : Нова зоря, 2005. — 364 с.

4. Антонюк Н. В. Українське життя в «Генеральній Губернії» (1939–1944 рр.). За матеріалами періодичної преси / Антонюк Н. В. — Львів : Б/в, 1997. — 232 с.

5. Безсмертя. Книга пам'яті України 1941–1945 рр. / А. П. Панченко, С. М. Андрушко, О. С. Артьомов та ін. — К. : Книга пам'яті України, 2000. — 875 с.

6. Без строку давності... Трагедія Бабиного Яру / Король В. Ю., Кучер В. І., Мигрин Г. П. — К. : Тип. ВВАІУ. — 1991. — 26 с.

7. Беркгоф К. Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою / Беркгоф К. — К. : Критика, 2011. — 556 с.

8. Бистра М. О. Система освіти в Донбасі в роки Великої вітчизняної війни: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Бистра Марія Олександрівна. — Донецьк, 2006. — 322 с.

9. Боляновський А. В. Німецька окупаційна політика в Галичині у контексті гітлерівського «нового порядку» в Європі у 1941–1944 роках: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Боляновський Андрій Валентинович. — Львів, 1999. — 250 с.

10. Боляновський А. В. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945) / Боляновський А. В. — Львів : Нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. — 686 с.

11. Боряк О. Повсякденне життя сільського населення України в період окупації під час Другої світової війни / О. Боряк // Архіви України. — № 1–3 (256). — К., 2005. — С. 450–469.

12. Ботушанський В. М. Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.) / Ботушанський В. М., Гакман С. М., Макар Ю. І. — Чернівці : Рута, 2005. — 744 с.

13. Верменич Я. В. Адміністративно-територіальний устрій України: еволюція, сучасний стан, проблеми реформування: у 2-х чч. / Верменич Я. В. — Ч. 2. — К. : Інститут історії України НАН України, 2009. — 370 с.
14. Ветров І. Г. Економічна експансія Третього рейху в Україні 1941–1944 / Ветров І. Г. — К. : Четверта хвиля, 2000. — 232 с.
15. Власенко С. І. Аграрна політика німецьких окупаційних властей на території військової зони України: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01/ Власенко Світлана Іванівна. — К., 2007. — 297 с.
19. Волинь у Другій світовій війні: збірник наукових і публіцистичних статей / Ред. М. Кучерепа. — Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. — 224 с.
20. Волошин Ю. Українська православна церква в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.) / Волошин Ю. — Полтава : Б/в, 1997. — 128 с.
21. Гальчак С. Д. «Східні робітники» з Поділля у Третьому рейху / С. Д. Гальчак. — Вінниця : Книга-Вега, 2003. — 344 с.
22. Гінда В. В. Освіта в роки німецької окупації у генеральному окрузі «Житомир» 1941–1944 рр. автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Гінда В. В. — Черкаси, 2007. — 20 с.
23. Глушенок Н. М. Аграрна політика Німеччини в рейхскомісаріаті «Україна» 1941–1944 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01/ Глушенок Наталія Миколаївна. — К., 2005. — 202 с.
24. Гончаренко О. М. Голокост на території Київщини: загальні тенденції та регіональні особливості (1941–1944 рр.). автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Гончаренко О. М. — Черкаси, 2005. — 20 с.
25. Гончаренко О. Система управління окупованими територіями України / О. Гончаренко, О. Лисенко, Т. Першина // Україна у Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси. — Т. 1. — К. : Наукова думка, 2010. — С. 321–368.
26. Гончаренко О. М. Функціонування окупаційної адміністрації Рейхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944) / Гончаренко О. М. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. — 600 с.
27. Гордієнко В. В. Православні конфесії в Україні періоду Другої світової війни (вересень 1939 — вересень 1945 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Гордієнко В'ячеслав Володимирович. — К., 1999. — 189 с.
28. Грицак Я. Й. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Грицак Я. Й. — К. : Генеза, 1996. — 360 с.
29. Грідіна І. М. Православні віруючі України у роки Другої світової війни / Грідіна І. М. — Донецьк : Норд-Прес, 2006. — 212 с.
30. Даценко В. В. Щоб пам'ятали. Кіровоградщина в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945). Історико-публіцистичний нарис / Даценко В. В. — Кіровоград : ТОВ Імекс-ЛТТД, 2010. — 304 с.
31. Дейнека Н. В. Боротьба підпільників і партизан південно-західної України і Молдавії проти румунського окупаційного режиму (1941–1944 рр.). автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Дейнека Н. В. — Одеса, 2007. — 20 с.
32. Дерейко І. І. Місцеві формування німецької армії та поліції у Рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 роки) / Дерейко І. І. — К. : Ін-т історії України НАН України, 2012. — 174 с.
33. Донетчина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945. Известные и неизвестные страницы истории / Ред. А. Л. Треляк — Донецк : Донетчина, 2008. — 432 с.
34. Дробот І. І. Україна в Другій світовій війні: навч. посібник / Дробот І. І., Кучер В. І., Чернега М. П. — К. : ІЗМН, 1998. — 124 с.

35. Дуда І. М. Тернопіль 1540–1944. Історико-краєзнавча хроніка / Дуда І. М. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2010. — 296 с.
36. Евреи Украины. Краткий очерк истории. — Ч. II / Ред. ф. Я. Горовского. — К. : Министерство образования Украины, 1995. — 280 с.
37. Елисаветский С. Я. Бердичевская Трагедия / Елисаветский С. Я. — К. : Академія наук Української РСР. Інститут історії, 1991. — 38 с.
38. Житомирщина. Історичний нарис / А. Б. Войтенко, О. М. Іващенко, О. С. Кузьмін. — Житомир : Полісся, 2008. — 272 с.
39. Жуковский А. Нарис історії України / А. Жуковский, О. Субтельний. — Львів : Вид-во Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, 1992. — 230 с.
40. История Луганского края / Ред. В. С. Курило. — Луганск : Альма-матер, 2003. — 432 с.
41. Історія Львова : у 3-х т. — Т. 3: Листопад 1918 — поч. ХХІ ст. / Ред. Я. Д. Ісаєвич. — Львів : Центр Європи, 2007. — 575 с.
42. Історія України / В. К. Баран, Я. Й. Грицак, Я. Д. Ісаєвич. — Львів : Світ, 1998. — 488 с.
43. Коваль М. В. Україна: 1939–1945: Маловідомі і непрочитані сторінки історії / Коваль М. В. — К. : Вища школа, 1995. — 136 с.
44. Коваль М. В. Україна у Другій світовій війні і Великій Вітчизняній війні (1939–1945 рр.). Спроба сучасного концептуального бачення / Коваль М. В. — К. : Інститут історії АН України, 1994. — 58 с.
45. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Косик В. — Париж — Нью-Йорк — Львів : НТШ, 1993. — 660 с.
46. Криваві жорна війни. Трудова повинність на Рівненщині у 1941–1944 роках / Ред. С. А. Ситий. — Рівне : О. Зень, 2013. — 160 с.
47. Круглов А. И. Хроника Холокоста в Украине / Круглов А. И. — Запорожье : Премьер, 2004. — 208 с.
48. Круглов А. И. Энциклопедия Холокоста / Круглов А. И. — К. : Еврейский совет Украины, 2000. — 224 с.
49. Курилишин К. М. Україномовна легальна періодика часів нацистської окупації (1939–1944): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Курилишин Костянтин Михайлович. — Львів, 2008. — 223 с.
50. Кучер В. І. Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом Священної війни / К. В. Кучер, О. В. Потильчак. — К. — Біла Церква : Білоцерківдрук, 2011. — 368 с.
51. Лапан Т. Д. Вербування і депортація населення України до Німеччини та умови його праці і побуту у неволі (1939–1945 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Лапан Тетяна Дмитрівна. — Львів, 2005. — 235 с.
52. Левітас Ф. Л. Євреї України в роки Другої світової війни / Левітас Ф. Л. — К. : Вірій, 1997. — 272 с.
53. Лисенко О. Окупаційний режим на Україні 1941–1943: адміністративний аспект / О. Лисенко, В. Нестеренко // Архіви окупації 1941–1944. — К. : Києво-Могилянська академія, 2006. — С.762–769.
54. Лисенко О. Є. Релігійна ситуація на Україні в 1941–1946 рр.: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Лисенко Олександр Євгенович. — К., 1999. — 480 с.
55. Лобода М. К. Трудові ресурси у важкій промисловості України під час нацистської окупації та відбудовний період (1941–1950) / Лобода М. К. — К. : Ін-т історії України НАН України, 2012. — 1216 с.
56. Ляховицкий Ю. М. Погранная мезуза (Книга Дробицкого Яра: Свидетельства, факты, документы) — Харьков : Основа, 1991. — 192 с.

57. Меляков А. В. Масові джерела з історії депортації цивільного населення Харківщини до Німеччини в період 1941–1943 рр. автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Меляков А. В. — Дніпропетровськ, 2003. — 20 с.

58. Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної війни: 1941–1944 (До 60-річчя визволення області від німецько-румунських окупантів) / Ред. О. М. Гаркуша. — Миколаїв : КВІТ, 2004. — 504 с.

59. Михайлуца М. І. Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939–1945) / Михайлуца М. І. — Одеса : ВМБ, 2008. — 329 с.

60. Михненко А. М. Донбас в роки Великої вітчизняної війни (1941–1945 рр.) / А. М. Михненко. — Донецьк : Юго-восток, 2000. — 154 с.

61. Мюллер Н. Вермахт и оккупация / Мюллер Н. — М. : Вече, 2010. — 368 с.

63. Нагайко Т. Ю. Повсякденне життя сільського населення у 1941–1945 рр. (на матеріалах центральних областей України): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Нагайко Т. Ю. — Переяслав-Хмельницький, 2009. — 20 с.

64. Науменко В. М. Політика Економічного Штабу Ост у сфері промисловості в окупованій Україні (1941–1944 рр.) : дис.... канд. іст. наук : 07.00.01 / Науменко Вікторія Миколаївна. — Харків, 2009. — 212 с.

65. Нестеренко В. А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941–1943 рр. (адміністративний, економічний та соціокультурний аспекти): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Нестеренко Вадим Анатолійович. — К., 2005. — 307 с.

66. Ніточко І. І. Окупація: Березівський район. 1941–1944 рр. / Ніточко І. І. — Одеса : Астропринт, 2008. — 288 с.

67. Новосолов О. В. Політика Румунії щодо українських земель у період диктатури І. Антонеску (1940 — 1944 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Новосолов О. В. — Чернівці, 2008. — 20 с.

68. Олійник Ю. В. Нацистський окупаційний режим в Україні 1941–1944 рр. (на матеріалах генеральної округи «Волинь-Поділля»): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олійник Ю. В. — Кам'янець-Подільський, 2010. — 20 с.

69. Офіцинський В. Дистрикт «Галичина» (1941–1944): історико-політичний нарис / Офіцинський В. — Ужгород : Гражда, 2001. — 143 с.

70. Пастушенко Т. В. Остарбайтери з України: вербування, примусова праця, репатріація (історико-соціальний аналіз на матеріалах Київщини). автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Пастушенко Т. В. — К., 2007. — 20 с.

71. Патриляк І. К. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І. К. Патриляк, М. А. Боровик. — Ніжин, Лисенко М. М., 2010. — 590 с.

72. Перехрест О. Г. Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) / Перехрест О. Г. — К. : Інститут історії України, 2010. — 150 с.

73. Перехрест О. Г. Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище / Перехрест О. Г. — Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. — 668 с.

74. Подольський А. Ю. Нацистський геноцид щодо євреїв України (1941–1944): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05 / Подольський Анатолій Юхимович. — К., 1996. — 171 с.

75. Поїздник І. І. Відносини між Греко-католицькою та Римо-католицькою церквами на українсько-польському порубіжжі (1939–1946 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.02. / Поїздник Інна Іванівна. — К., 2007. — 251 с.

76. Полянський Ф. І. Німецький окупаційний режим і рух Опору на Тернопіллі (1941–1944 рр.). автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Полянський Ф. І. — Л., 2009. — 20 с.

77. Потильчак О. В. Експлуатація трудових ресурсів України Гітлерівською Німеччиною у роки окупації: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Потильчак Олександр Валентинович. — К., 1999. — 205 с.
78. Прикарпаття. Спадщина віків / Ред. М. Кругляк. — Львів : Манускрипт, 2006. — 568 с.
79. Райнов Б. А. Подвиг на Дунає (1941–1945) / Б. А. Райнов. — Измиал, 2005. — 220 с.
80. Ревегук В. Я. Полтавщина в роки радянсько-німецької війни (1941–1945) / Ревегук В. Я. — Полтава : Дивовісті, 2010. — 292 с.
81. Рекотов В. П. Адміністративний, судовий та поліцейський апарат рейхскомісаріату «Україна» / В. П. Рекотов // Нова політика. — 1997. — № 3. — С. 51–56.
82. Рекотов П. В. Органи управління на окупованій території України (1941–1944 рр.) / П. В. Рекотов // Український історичний журнал. — 1997. — № 3. — С. 90–101.
83. Романюк М. І. Українське село у роки німецької окупації / М. І. Романюк // Сторінки воєнної історії України. — К., 2002. — Вип. 6. — С. 201–203.
84. Руднев Б. К. Дневник оккупації. Г. Лебедин Сумської області / Руднев Б. К. — Харьков : 2011. — 72 с.
85. Салата О. О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та зоні військової адміністрації (червень 1941–1944 рр.) / Салата О. О. — Донецьк : Норд-Прес, 2010. — 316 с.
86. Себта Т. Адміністративно-територіальний устрій Райхскомісаріату Україна у термінах і назвах: походження та сучасне бачення / Т. Себта // Наукові записки Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. — Т. 19. — Кн. II. — Ч. 2. — К., 2009. — С. 116–125.
87. Слободянюк М. Селяни України під нацистським окупаційним режимом 1941–1944 (на матеріалах південних областей) / М. Слободянюк // Київська Старовина. — 2000. — № 2. — С. 48–57.
88. Спудка І. М. Німецька окупаційна політика у соціокультурній сфері в Рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Спудка І. М. — Запоріжжя, 2007. — 20 с.
89. Стародинский Д. З. Одесское гетто: воспоминания / Стародинский Д. З. — Одесса : Хайтек, 1991. — 112 с.
90. Стефанюк Г. В. Шкільництво в Західній Україні під час німецької окупації (1941–1944 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Стефанюк Г. В. — Івано-Франківськ, 2004. — 19 с.
100. Субтельний О. Україна: історія / Субтельний О. — К. : Либідь, 1991. — 736 с.
101. Сурмач О. Дні Кривавих свастик / Сурмач О. — Львів : СПОЛОМ, 2005. — 176 с.
102. Суровцев О. А. Голокост у Північній Буковині та Хотинщині в роки Другої світової війни: дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Суровцев Олег Андрійович. — Чернівці, 2006. — 234 с.
103. Суюсанов Л. І. Шахтарі України в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.) / Л. І. Суюсанов, В. П. Доноров. — Донецьк : Норд-Прес, ДонНУ, 2009. — 200 с.
104. Тарнавський І. С. Вугільна промисловість Донбасу під час фашистської окупації: праця цивільного населення та радянських військовополонених / І. С. Тарнавський // Нові сторінки історії Донбасу: збірник статей. — Донецьк, 2005. — Кн. 11. — С. 34–47.
105. Тарнавський І. С. Спроби налагодження і використання окупаційною владою місцевої промисловості та впровадження приватної ініціативи в Донбасі (1941–1943 рр.) / І. С. Тарнавський // Сторінки воєнної історії України: збір. наук. статей. — К., 2002. — Вип. 6. — С. 283–287.

106. Титаренко Д. М. Преса Східної України періоду німецько-фашистської окупації як історичне джерело (1941–1943): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Титаренко Дмитро Миколайович. — Донецьк, 2002. — 255 с.

107. Трєпкачева О. Оккупационный режим и еврейское население Днепропетровщины 1941–1943 гг.: дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / Оснат Трєпкачева. — Днепропетровск, 2010. — 215 с.

108. Удовик В. М. Німецько-фашистський окупаційний режим (1941–1944 рр.) на території генеральної області «Київ» (Київська та Полтавська області): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01/ Удовик В. М. — К., 2005. — 16 с.

109. Україна у Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси: у 2-х т. — Т. 1 / Ред. О. Є. Лисенко. — К. : Наукова думка, 2011. — 734 с.

110. Фомін А. В. Вплив нацистської окупації на соціальну сферу України (1941–1943 рр. За матеріалами Донецької, Луганської і Харківської областей): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Фомін Андрій Володимирович. — Луганськ, 2007. — 247 с.

111. Фостій І. П. Північна Буковина і Хотинщина в роки Другої світової війни 1939–1945 / Фостій І. П. — Чернівці : Книга Пам'яті України, 2004. — 368 с.

112. Хаджирадєва В. П. Румунський окупаційний режим в Бессарабії (червень 1941 — серпень 1944 рр.) / В. П. Хаджирадєва // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. — К., 2004. — Вип. 26. — С. 272–289.

113. Хмельниччина в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) або Поділля очима солдатів вермахту / Упоряд Ю. В. Олійник, В. В. Галатир. — Хмельницький : Мельник А. А., 2013. — 116 с.

114. Хонигсман Я. Катастрофа Львовського єврейства / Хонигсман Я. — Львов : Би, 1993. — 74 с.

115. Чернявський В. В. Депортація цивільного населення півдня України на примусові роботи до Третього рейху 1941–1944 рр.: основні тенденції і регіональна специфіка / В. В. Чернявський // Війна. Окупація. Пам'ять: Примусові робітники з України в окупованій Європі: — К. : Пріоритети, 2012 — С. 75–88.

116. Черняков Б. І. Окупаційна і легальна преса в Україні 1941–1944 рр.: Джерела дослідження. Бібліографія / Черняков Б. І. — К., 2005. — 80 с.

117. Шевченко Н. В. Діяльність національних культурно-освітніх закладів півдня України в період німецько-румунської окупації 1941–1944 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Шевченко Наталія Володимирівна. — Миколаїв, 2010. — 242 с.

118. Шитюк М. М. Геноцид проти євреїв Південної України в роки німецько-румунської окупації (1941–1944) / М. М. Шитюк, Н. В. Сугацька. — Миколаїв, 2008. — 154 с.

119. Шнабель-Тихомирова О. Я. Вогняні верстви / О. Я. Шнабель-Тихомирова, Т. М. Романенко-Загур. — Одеса : Астропринт, 2003. — 432 с.

120. Щетников В. П. Одеса під час фашистської окупації 16 жовтня 1941 — 10 квітня 1944 / В. П. Щетников / Архіви окупації. 1941–1944. — К. : Києво-Могилянська академія, 2006. — С. 823–833.

121. Arnold K. J. Die Wehrmacht und die Besatzungspolitik in den besetzten Gebieten der Sowjetunion: Kriegsführung und Radikalisierung im «Unternehmen Barbarossa» / Arnold K. J. — Berlin : Duncker & Humblot, 2005. — 579 S.

122. Dallin A. Odessa, 1941–1944 A Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule / Dallin A. — Iasi — Oxford — Portland : Center for Romanian Studies, 1998. — 296 p.

123. Dieter P. Nationalsozialistische Judenverfolgung in Ostgalizien. Organisation und Durchführung eines staatlichen Massenverbrechens / Dieter P. — Munchen, 1996. — 455 S.

124. Dobrinescu V. F. Basarabia in anii cebui de doilea razboi mondial (1939–1947) / Dobrinescu V. F. — Lasi : Institutul European, 1995. — 374 p.

125. Hryciuk G. Prasa ukraïnska i ukraïnskojezyczna w Galigji Wschodniej w latach 1939–1944 / G. Hryciuk // Dzieje Najnowsze. — Roczник XXVII. — Warszawa, 1995. — S. 47–66.

126. Moraru A. Istoria romanilor: Basarabia si Transnistria 1812–1993 / Moraru A. — Chisinau : Aiva, 1995. — 558 p.

127. Oldenburg M. Ideologie und militärisches Kalkül. Die Besatzungspolitik der Wehrmacht in der Sowjetunion 1942 / Oldenburg M. — Köln : Böhlau, 2004. — 365 S.

128. Romanitatea transnistriana: Antologie / Ed. Ingr., note si coment de F. Rotaru. — București : Semne, 1996. — 420 p.

129. Sycz M. Spółdzielczość ukraińska w Galicji w okresie II wojny światowej / Sycz M. — Warszawa : KOLDRUK, 1997. — 324 s.

130. Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy / Torzecki R. — Warszawa : Książka i Wiedza, 1972. — 376 s.

131. Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej / Torzecki R. — Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 1993. — 348 s.

132. Voelkl E. Transnistrien und Odessa (1941–1944) / Voelkl E. — Regensburg, 1996. — 544 S.

Н. Б. Кравченко

УДК 332.021.8:63

РЕФОРМУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ (1991–1996 рр.)

Визначено етапи, позитивні і негативні чинники реформування АПК України, особливості реформування форм власності та господарювання у блоках АПК, вплив реформування в АПК на зміну соціальної структури суспільства.

Ключові слова: агропромисловий комплекс; аграрна реформа; земельна реформа; аграрна політика; переробна промисловість; сільськогосподарське машинобудування; реформування; форми власності та господарювання.

На основании опубликованных и архивных материалов определяются этапы, положительные и отрицательные стороны реформирования АПК Украины, специфика реформирования форм собственности и хозяйствования в блоках АПК, влияние преобразования в АПК на изменения в социальной структуре общества. Утверждается, что реформирование АПК — важнейший